

НАПРЯМ 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-377-7-66>

МУНІЦИПАЛЬНІ СВОБОДИ: ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ТА СКЛАДОВІ

Баймуратов Михайло Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Борис Якович

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Становлення, розвиток та вдосконалення феноменології демократичної правової державності напряму пов'язане, по-перше, із затвердженням, визнанням та легалізацією прав і свобод людини як основоположної константи процесу демократизації суспільного і державного життя та їх пріоритетом перед правами держави; по-друге, з визнанням інституту локальної демократії у вигляді місцевого самоврядування (далі – МСВ), як основної форми самоорганізації населення: по-третє, з легалізацією територіальної людської спільноти у вигляді територіальної громади (далі – ТГ), як сукупності жителів, що мешкають на відповідній території держави, – первинним суб'єктом МСВ.

Отже, в основі наведених настанов лежать, практично: а) *багатовікові муніципально-людські свободи та цінності, що б) виникли, сформовані, розвиваються та вдосконалюються, а також детерміновані на локальному рівні соціуму, в) як результат багаторічного існування та функціонування людської міської територіальної спільноти – міської громади (ТГ), г) через*

створення особливої багатоманітної, полісуб'єктної та поліоб'єктної екзистенційної системи міжлюдських комунікацій, що відповідним чином створює сферу безпеки для існування людини, її груп та асоціацій, та проявляється на індивідуальному, груповому та колективному рівнях, а потім г') через творче запозичення досвіду таких громад, що складаються з міських мешканців (городян), передано всім іншим видам територіальних людських спільнот, що функціонують на сільському, селищному (базовий рівень), а потім на районному і обласному (асоційований рівень) рівнях.

Отже, наведені аргументи сприяють формуванню в межах феноменології демократичної правової державності системного *принципу муніципалізму*, що базується на основі історично сформованих муніципальних цінностей та муніципальних свобод. Наведена проблематика багаторазово актуалізується у сучасних реаліях війни росії проти України, коли саме МСВ та території його ТГ несуть основний тягар та негативні наслідки від збройної агресії держави-окупанта.

Формування спочатку ідентифікаційних особливостей та конкретних переваг міського життя в межах людської міської спільноти, що трансформувались у цінності, завдяки постійному користуванню та оптимальному соціальному результату, а також передавання їх наступним поколінням членам ТГ через закріплення у повсякденному індивідуальному, груповому та колективному житті людської спільноти та її членів – саме так може бути схематично репрезентований шлях формування муніципальних свобод, що спочатку носить повсякденний, звичаєвий, ординарний характер, що формує, трансформує, впорядковує, стабілізує повсякденне буття людини, її груп та асоціацій. Вже з часом такі свободи трансформуються в муніципальні цінності та стають універсальними цінностями людського буття для ТГ будь-якого рівня.

Отже, основоположним телеологічним наповненням таких муніципальних свобод виступає: А) їх формування в межах міського територіального людського соціуму, завдяки особливостям міського життя, що характеризується більш високим рівнем автономії особистості та суттєвою загальнодемократичною складовою (*локально-просторова ознака* – авт.); Б) муніципальні свободи людини насамперед спираються на засади колективізму, общинної рівності, локального характеру політичного, економічного, соціально-культурного розвитку тощо (*локально-колективістська ознака* – авт.); В) кожна з муніципальних свобод торкається важливого елемента міського життя людини, її положення в локальному соціумі, що, з одного боку, суттєво впливає на здійснення людиною свого життєвого циклу; а з іншого – одночасно має суттєвий індивідуальний, і в той же час груповий і колективний характер (*соціально-значима ознака* – авт.); Г) кожна муніципальна свобода розрахована для застосування необмеженою та непоміреною кількістю фізичних суб'єктів, тобто є доступною для використання будь-яким членом міської ТГ (*кількісно-застосовна ознака* – авт.); Г') кожна муніципальна свобода має суттєво значення для повсякденного існування людини – члена міської

ТГ (якісно-застосовна ознака – авт.); Д) кожна така муніципальна свобода напряму і суттєво впливає на формування муніципально-правового, а у підсумку, й конституційно-правового статусу людини-члена міської ТГ (статусно-визначальна ознака – авт.); Е) для кожної муніципальної свободи передбачений демократичний правовий режим її існування, легалізації, легітимації та реалізації, за рахунок формування відповідних соціально-нормативних механізмів, що носять транспарентний та функціонально-визнаний членами локального соціуму характер (*процесуально-процедурна ознака* – авт.); Є) кожна з муніципальних свобод виступає складовим елементом загальної локальної системи охорони і захисту прав людини і, одночасно, елементом загальної локальної системи безпеки (*процесуально-охоронна і процесуально-безпекова ознаки* – авт.).

Основним аксіологічним набуттям таких свобод, їх серцевиною та змістовним наповненням виступає власне індивідуальна свобода людини, що заснована на її природних правах. Тобто, можна стверджувати, що в основі муніципальних свобод лежить людиноорієнтовна та людиноцентрична модель, яка базується на засадах натуралістичної юриспруденції, що, своєю чергою, в своїй основі має принцип соціального натуралізму¹.

Але треба звернути пильну увагу на те, що у колі муніципальних свобод викристалізуються саме муніципальні цінності як квінтесенція локального життя та його демократичної організації². Бо саме в основі профільних свобод, насамперед, лежать відповідні складові, що, по-перше, детермінують довгостроковий процес формування таких цінностей; по-друге, надають більш глибокого розуміння щодо їх змісту та функціонального наповнення; по-третє, роблять їх оптимальними щодо практичного використання. До таких складових відносяться саме такі:

А) *Безпекова складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на існування та функціонування в межах територіального колективного людського соціуму (ТГ) в ординарних та екстраординарних умовах його існування і функціонування, що апріорі забезпечує їй захист свого життя та розвиток своєї особистості як індивідуума;

Б) *Екзистенційна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини здійснювати свій життєвий цикл в межах територіального колективного людського соціуму (ТГ) через формування та прояв своїх індивідуальних, групових, колективних атитюдів (поведінкових настанов), включаючи й правові атитюди, а також формування на їх основі і

¹ Костенко О. М. (2006-2007). Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права. Проблеми філософії права. Том IV-V. С. 98-106.

² Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. (2023). «Муніципальні цінності»: до ідентифікації та визначення параметральних ознак профільної феноменології. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 81-89. URL: https://www.researchgate.net/publication/376879561_Municipal_values_to_determine_the_parameter_al_signs_of_phenomenology

реалізація габітусів (конкретних форм життєдіяльності людини), включаючи й правові габітуси;

В) *Біхевіористична складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на засадах сформованої системи атитюдів та габітусів формувати і реалізовувати відповідні індивідуальні, групові, колективні інтереси, що у практичній площині, завдяки їх особливій важливості, актуалізації та контекстуалізації для існування територіального колективного людського соціуму (ТГ), трансформуються в свободи, а потім й у права людини в різних сферах її життєдіяльності;

Г) *Повсякденно-побутова складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на організацію в межах територіального колективного людського соціуму (ТГ) свого повсякденного життя, вибір її форм, через формування, створення і користування комплексом побутових послуг, що надаються завдяки приналежності до такої локальної спільноти та забезпечують її стабільне та якісне існування в межах такої спільноти як цивілізованої істоти і як споживача муніципальних послуг;

Г*) *Демократично-інституційна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на використання демократичного інструментарію управління повсякденним та перспективним життям і локальним розвитком в межах територіального колективного людського соціуму (ТГ), через формування відповідних інституцій публічної влади та демократичних механізмів (процедур) її періодичного оновлення і ефективного контролю за її діяльністю, а також механізмів (процедур) врахування суспільної думки в процесі прийняття управлінських рішень;

Д) *Муніципально-ідеологічна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на формування, користування і розповсюдження відповідних ідей, концепцій щодо важливості, особливої ролі та переваг муніципальної демократії та муніципального розвитку для існування і функціонування територіального колективного людського соціуму (ТГ), що виражають основоположні інтереси членів такого соціуму – жителів та скеровані на формування відповідної соціальної ідеології та заснованої на неї політичної позиції;

Е) *Соціально-рольова складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на вибір відповідної рольової позиції в територіальному колективному людському соціумі (ТГ) (статус в родині – чоловік, дружина, член родини, голова родини; професійний статус – робітник, інженер, бізнесмен, військовослужбовець, студент; соціальний статус – дитина, жінка, пенсіонер; суспільний статус – член суспільного об'єднання, член політичної партії, депутат місцевої ради тощо), а також таких рольових позицій, що проєктуються на феноменологію державності, але переважно реалізуються на локальному рівні соціуму (громадянин, іноземець, військовозобов'язаний, платник податків, споживач комунально-побутових послуг тощо), – причому на різних рівнях його функціонування, починаючи з мікрорівня (родина, інституції мікросоціуму тощо), мезорівня

(трудоий колектив тощо) та макрорівня (інституції громадянського суспільства) в умовах свого індивідуального, групового або колективного повсякденного існування з метою реалізації своїх інтересів (прав, свобод, обов'язків, соціальних зв'язків тощо) в умовах побудованої, існуючої та функціонуючої всередині громади системи комунікаційної взаємодії;

Є) *Професійна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на вибір відповідної роліової позиції в територіальному колективному людському соціумі (ТГ), за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець (або некваліфікований робітник) – член такої громади з метою матеріального забезпечення такого працюючого робітника;

Ж) *Інтерсуб'єктивна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на участь у реалізації загальної телеологічної домінанти, що стоїть перед територіальною колективною людською спільнотою (ТГ), в контексті її ординарного або екстраординарного існування та стабільного функціонування – отже, реалізації життєвого циклу людини, що реалізується на індивідуальному, груповому та колективному рівнях;

З) *Інституційна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на формування, створення і участь соціальних інституцій економічного, політичного, соціального, культурологічного, екологічного та ін. спрямування в межах територіальної колективної людської спільноти (ТГ) (інституцій громадянського суспільства у всьому їх розмаїтті), з метою задоволення своїх індивідуальних, групових та колективних інтересів, що задовольняють її різноманітні запити, устремління та потреби;

И) *Муниципально-господарська складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на формування, створення і участь в діяльності сукупності підприємств і установ, що здійснюють на території територіальної колективної людської спільноти (ТГ) господарську діяльність, спрямовану на задоволення колективних (суспільних) потреб населення, тобто жителів-членів громади;

І) *Муниципально-свідома складова*³ – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини виступати носієм ідей, настанов, концепцій, форм і методів муніципалізму (місцевого самоврядування) на рівні як територіальної колективної людської спільноти (ТГ), так й патримоніальної держави – через формування, розвиток, вдосконалення, реалізацію, продукування і поширення індивідуальної, групової і колективної муніципальної свідомості та виникнення на її основі відповідних тенденцій та патернів, що визначають подальше існування та функціонування локального людського соціуму;

³ Бобровник Д. О. (2022). Роль муніципальної правосвідомості та муніципальної психології у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право». № 1 (4). С. 23-33.

Ї) *Муниципально-психологічна складова*⁴ – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини активно діяти на рівні територіальної колективної людської спільноти (ТГ) у відповідності до настанов муніципалізму (місцевого самоврядування) та через їх застосування реалізовувати своїми практичними діями індивідуальні, групові та колективні інтереси жителів-членів зазначених громад;

Й) *Фертильно-репродуктивна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на рівні територіальної колективної людської спільноти (ТГ) та в її межах формувати свою фертильність та реалізовувати репродуктивну функцію для продовження свого роду;

К) *Нормативна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на рівні територіальної колективної людської спільноти (ТГ) приймати активну участь у розробці, прийнятті та реалізації нормативних настанов в межах локальної нормотворчості ОМСВ;

Л) *Публічно-правова складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини на рівні територіальної колективної людської спільноти (ТГ) здійснювати пряму або опосередковану комунікацію з органами публічної влади – як публічної державної влади, так й публічної самоврядної (муниципальної) влади з метою вираження своїх індивідуальних, групових та колективних інтересів, а також охорони і захисту своїх прав, свобод і обов'язків;

М) *Національно-муниципальна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини як жителя-члена відповідної територіальної колективної людської спільноти (ТГ) виступати від свого імені або в рамках самоврядних або публічно-правових інституцій такої громади у відносинах з аналогічними самоврядними структурами своєї держави та національних асоціацій місцевих влад з питань внутрішньодержавного міжмуниципального співробітництва, локального розвитку та розвитку і вдосконалення муниципального господарства;

Н) *Міжнародно-муниципальна складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини як жителя-члена відповідної територіальної колективної людської спільноти (ТГ) виступати від свого імені або в рамках самоврядних або публічно-правових інституцій такої громади у відносинах з аналогічними самоврядними структурами зарубіжних держав та міжнародних асоціацій місцевих влад з питань міжнародного міжмуниципального співробітництва, локального розвитку та муниципального господарства;

О) *Муниципально-безпекова складова* – це реальна можливість (свобода), а потім і право конкретної людини як жителя-члена відповідної територіальної колективної людської спільноти (ТГ) користуватись індивідуально, в складі групи або колективно охоронними і безпековими механізмами, що виникають, формуються та функціонують в межах такої ТГ;

⁴ Боярський О.О. (2022). Людина в місцевому самоврядуванні: до розуміння та вивчення параметрально-нормативних ознак: монографія; за ред. М.О. Баймуратова; Ін-т законодавства ВР України. Київ-Одеса: Фенікс, 432 с.

П) *Муниципально-управлінська складова* – це реальна можливість / реальні можливості (свобода/свободи), а потім і право конкретної людини як жителя-членам відповідної територіальної колективної людської спільноти (ТГ) користуватись індивідуально, в складі групи або колективно системним комплексом муніципальних свобод, що формуються, існують, реалізуються, вдосконалюються та коло яких розширюється в управлінського просторі МСВ, тобто там де діють його органи (насамперед, ОМСВ та їх структурні інституції) та суб'єкти.

Системний аналіз наведених складових муніципальних свобод людини дає змогу констатувати, що вони: а) виникають історично та можуть бути оцінені ретроспективно (*історичний аспект муніципальних свобод* – авт.); б) є характерними для колективного існування людини в умовах міського життя та володіють характерологічними рисами, що притаманні саме такому виду локального життя (*характерологічно-міський аспект муніципальних свобод* – авт.); в) характеризуються можливістю одночасного індивідуального, групового та колективного застосування (*характерологічно-кількісний аспект муніципальних свобод* – авт.); г) торкаються основних сфер існування людини (природної (екологічної), духовної, матеріальної, економічної, політичної, культурологічної, правової тощо) в межах саме міської людської територіальної спільноти, тобто ТГ (*характерологічно-сферний аспект муніципальних свобод* – авт.), причому як: біологічної істоти (*біологічна ознака* – авт.); особистості в межах соціальної спільноти (*соціальна ознака* – авт.); людини, що володіє відповідним правовим станом (громадянство, іноземство, апатридство, біженство тощо) (*нормативно-правова ознака* – авт.); людини, що володіє та виконує в локальному соціумі відповідні рольові позиції, що характеризуються: сталістю, соціальним визнанням, соціальною ефективністю, скеровані на вирішення відповідних завдань локального соціуму (глава родини, член родини, муніципальний службовець, робітник, студент, пенсіонер, платник податків, користувач комунальних послуг тощо) (*локально-рольова ознака* – авт.); людини, що володіє відповідною власністю (*цивільно-правова ознака* – авт.).

Отже, на наш погляд, під *муніципальними свободами* треба розуміти: а) сукупність реальних можливостей людини, що б) виникають історично, в) у межах територіальної людської спільноти (громади) /причому у буквальному розумінні – в межах міської громади; у загальному розумінні – в межах будь-якої громади будь-якого первинного рівня – сільської, селищної, об'єднаної, або асоційованого – районного, обласного рівнів/, г) з метою реалізації її екзистенційно-соціальних настанов, потреб, намагань та інтересів в різних сферах існування (особистісних, економічних, соціальних, політичних, культурологічних, екологічних, правових тощо), г') індивідуальної, групової та колективної властивості, що д) надають їй реальну можливість існувати в локальному соціумі як біологічна та соціальна істота та здійснювати свій життєвий цикл, е) трансформуючись у перспективі у відповідні муніципальні права.